

OSOBNOSTNÍ A SOCIODEMOGRAFICKÉ FAKTORY JAKO DETERMINANTY ŽIVOTNÍ SPOKOJENOSTI UČITELŮ

Marta RYBIČKOVÁ

Souhrn:

Sdělení se týká výzkumu, který proběhl mezi učiteli vybraných základních škol v Brně a blízkém okolí. Výzkum byl zaměřen na zmapování sociodemografických a osobnostních charakteristik vzorku učitelů základních škol a na sledování souvislosti mezi těmi charakteristikami a životní spokojeností učitelů. Výzkum je součástí širšího výzkumu zaměřeného na postoje učitelů a studentů učitelství k učitelské profesi z hlediska motivů k volbě profese, prestiže povolání a pracovní spokojenosti.

Klíčová slova: *životní spokojenost, prestiž povolání, učitelé základních škol*

Teoretická východiska a stav řešené problematiky

Pojem životní spokojenost zatím není přesně definován. Jsou zaměřovány pojmy, jako životní spokojenost, subjektivní dobré zdraví a kvalita života. Shoda panuje v názoru, že kognitivní (bilanční) a afektivní složky všech oblastí života (zdraví, psychická stabilita, sociální vztahy atd.) mohou přispívat k životní spokojenosti. (Fahrenberg, Mystek, Schumacher, Brähler, 2001)

K dispozici jsou výzkumy, které sledují pracovní spokojenost učitelů (např. Poulík, 2002), faktory ohrožení osobnosti učitele (Holeček, Jiřincová, Miňhová, 2001), tělesnou a psychickou zátěž učitelů při výkonu učitelského povolání (Řehulka, Řehulková, 1999), případně kvalitu života učitelů (Řehulka, Řehulková, 2003), vedle toho také výzkumy životní spokojenosti české populace (Hamplová, 2002).

Výzkumné šetření, kterým se zabývá toto sdělení, je částí rozsáhlejšího výzkumu katedry pedagogiky Pedagogické fakulty MU zaměřeného na postoje učitelů a studentů k učitelské profesi. Dílčími tématy výzkumu pak jsou mj. motivy k volbě učitelské profese, hodnocení prestiže učitelské profese a posuzování jejích výhod a nevýhod učiteli a studenty, kteří se na výkon učitelské profese připravují.

Cíl výzkumu a hypotézy

Výzkum měl tyto cíle:

1. Popsat v základních psychologických a demografických charakteristikách vzorek učitelů vybraných základních škol. Tyto charakteristiky se vyskytují v modelu determinant životní spokojenosti učitelů, který naší studií ověříme.
2. Zjistit těsnost vztahu mezi proměnnými životní spokojenosti na straně jedné,

a proměnnými věk a prestiž na straně druhé.

3. Metodami statistické, a to regresní analýzy ověřit možnost predikce životní spokojenosti učitelů ze sociodemografických a osobnostních proměnných.

Hypotézy

1. Z variability vybraných demografických a osobnostních proměnných lze předpovědět, jaká bude životní spokojenost učitelů (globální hypotéza).

2. Existuje pozitivní vztah mezi tím, jak učitelé hodnotí prestiž učitelského povolání a svou životní spokojenost.

3. Existuje negativní vztah mezi věkem a tím, jak učitelé hodnotí svou životní spokojenost.

Výzkumné metody a výzkumné nástroje

Byla využita metoda extenzivního terénního výzkumu. Pro diagnostikování byly využity

- pro tento účel vytvořený Anamnestický dotazník, zjišťující sociodemografické a osobnostní (postojové) charakteristiky respondentů;
- Škála prestiže povolání zpracovaná doc. PhDr. Jiřím Danem, CSc. (Akademické diagnostické centrum MU);
- standardizovaný Dotazník životní spokojenosti autorů Fahrenberga, Mysteka, Schumachera a Brählera, jehož českou verzi připravili Tomáš Rodný a Kateřina Rodná.

Anamnestický dotazník a Škála prestiže povolání

Anamnestický dotazník byl vytvořen pro účely širšího výzkumu, pro toto dílčí výzkumné šetření byly využity pouze některé zjištěné sociodemografické údaje.

Ve Škále prestiže povolání respondenti srovnávali prestiž učitelské profese s 26 jinými profesemi.

Dotazník životní spokojenosti

Při výzkumu byla využita česká verze Dotazníku životní spokojenosti autorů Fahrenberga, Myrteka, Schumachera a Brählera přeloženého a upraveného Kateřinou Rodnou a Tomášem Rodným (2001). Dotazník je založen na hodnocení sedmi oblastí života (zdraví, práce a zaměstnání, finanční situace, volný čas, manželství a partnerství, vztah k vlastním dětem, vlastní osoba, sexualita, přátelé, známí a příbuzní, bydlení), ve kterých respondent vždy dokončuje větu na škále velmi nespokojen až velmi spokojen. Při vyhodnocování

a porovnávání dotazníku je třeba brát v úvahu, že srovnáváme s výsledky ověřování v Německu, neboť v České republice nebyly pro tento dotazník dosud vytvořeny normy.

Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek tvořilo 148 učitelů brněnských a mimobrněnských škol. Výzkum byl proveden v květnu a v červnu 2006 na těchto školách: ZŠ Rosice, ZŠ Ivančice, Růžová, ZŠ Brno, Horácké nám., ZŠ Brno, Elišky Přemyslovny, ZŠ Brno, Merhautova, ZŠ Brno, Přemyslovo nám. Dotazníkové šetření

proběhlo se souhlasem ředitelů jako jeden z bodů jednání pedagogických rad na jednotlivých školách. Ředitelé projeví zájem o porovnání výsledků jednotlivých škol s celkovými výsledky výzkumu.

Výsledky a jejich interpretace

Formuláře anamnestického dotazníku a škály prestiže povolání byly připraveny v programu FormReader verze 6.5, což umožnilo jejich hromadné zpracování (skenování) s výstupem do Microsoft Excel (zpracování matice dat, která pak byla dále upravována). Data získaná z Dotazníku životní spokojenosti byla tabelována v programu Microsoft Excel. Statistické výpočty byly provedeny v programu SPSS verze 14.

Sociodemografické charakteristiky

Tabulka 1: Pohlaví

	N	%
Muži	18	12,2
Ženy	130	87,8
Celkem	148	100,0

Tabulka 2: Věk

		VĚK
N	Valid	136
	Missing	12
Mean		38,30
Median		38,50
Std. Deviation		11,147
Minimum		20
Maximum		62
Percentiles	25	27,25
	50	38,50
	75	47,75

Zkoumaný vzorek tvořily osoby ve věku 20 až 62 let, průměrný věk 38,30 roku, směrodatná odchylka 11,15 roku, medián 38,50 roku. Zastoupení mužů a žen ve vzorku odpovídá situaci ve našem školství.

Tabulka 3: Rodinný stav

	N	%
svobodná (svobodný)	43	29,1
vdaná (ženatej)	87	58,8
rozvedená (rozvedený)	18	12,2
Celkem	148	100,0

Tabulka 4: Vzdělání rodičů

	OTEC		MATKA	
	N	%	N	%
základní	41	27,7	49	33,1
střední (s maturitou)	65	43,9	66	44,6
vysokoškolské	38	25,7	33	22,3
bez odpovědi	4	2,7	0	0
celkem	148	100,0	148	100,0

Tabulka 5: Povolání rodičů

	OTEC		MATKA	
	N	%	N	%
učitel(ka)	12	8,1	29	19,6
jiné	132	89,2	114	77,0
bez odpovědi	4	2,7	5	3,4
celkem	148	100,0	148	100,0

Ve vzorku převažovali učitelé, jejichž rodiče dosáhli středoškolského vzdělání a učiteli nebyli. Pouze 8,1 % respondentů vykonává profesi otce a 19,6 % profesi matky.

Tabulka 6: Typ vysoké školy

	N	%
pedagogická fakulta	120	81,1
jiná fakulta nebo VŠ	24	16,2
obě možnosti	1	0,7
bez odpovědi	3	2,0
celkem	148	100,0

Tabulka 7: Učitelská praxe

	N	%
do 5 let	50	35,0
5 až 10 let	14	8,2
10 až 15 let	22	14,9
15 až 20 let	12	8,1
nad 20 let	49	33,1
bez odpovědi	1	0,7
celkem	148	100,0

Více než 60 % respondentů tvořili učitelé s praxí do pěti let a nad dvacet let. Ve vzorku tedy chybí početnější zastoupení učitelů středního věku.

Tabulka 8: Velikost sídla

	N	%
do 8000 obyvatel	46	31,1
nad 8000 obyvatel	102	68,9
celkem	148	100,0

Osobnostní charakteristiky**Tabulka 9: Mobilita: Pokud byste ztratil(a) učitelské místo, změnil(a) byste raději...**

	N	%
bydliště	33	22,3
povolání	107	72,3
bez odpovědi	8	5,4
celkem	148	100,0

Větší část respondentů by v případě ztráty učitelského místa volila jiné povolání. Tento postoj jistě souvisí s převahou žen-matek, pro které je prioritou udržení stability v životě dětí, proto lze odhadnout, že změnu bydliště kvůli povolání by považovaly za krajní možnost.

Tabulka 10: Prestíž

N	Valid	145
	Missing	3
Median		12
Range		26
Minimum		1
Maximum		25
Percentiles	25	9
	50	11
	75	15

Respondenti srovnávali profesi učitele vždy s některou jinou profesí (povoláním). V případě, že by považovali učitelství za nejprestižnější profesi, jejich skóre by dosahovalo 26 bodů.

Výsledky získané z Dotazníku životní spokojenosti

V hodnocení životní spokojenosti bylo možno dosáhnout hrubého skóre maximálně 343 bodů. Do celkového hodnocení se nezapočítávaly hodnoty škál PAZ (práce a zaměstnání), MAN (manželství) a DET (děti). Přesto se ve vzorku objevilo jedenáct nedostatečně vyplněných dotazníků. Některá další témata považovali učitelé natolik za osobní, že se vyplňování těchto škál vyhnuli (SEX a VLO – vztah k vlastní osobě).

Tabulka 11: Životní spokojenost

N	Valid	137
	Missing	11
Median		249,00
Range		148
Minimum		167
Maximum		315
Percentiles	25	224,50
	50	249,00
	75	263,50

Vztah mezi proměnnými životní spokojenost, věk a prestiž

Sílu lineární závislosti mezi výsledkem v Dotazníku životní spokojenosti a věkem jsme posoudili pomocí Spearmanova koeficientu pořadové korelace ρ (data nesplňovala podmínky pro použití Pearsonova koeficientu korelace). Při $n = 127$ je hodnota koeficientu $-0,183$, p -hodnota = $0,039$. Mezi těmito proměnnými existuje záporná lineární závislost, tzn. s přibývajícím věkem skóre životní spokojenosti klesá. Tento výsledek je významný na 5% hladině statistické významnosti.

Tabulka 12: Vztah mezi hodnocením životní spokojenosti a věkem

Dvojice proměnných	Počet platných	Spearman R	t(N-2)	Úroveň p
ZDR & Věk	127	-0,068280	-0,76517	0,445610
PAZ & Věk	125	0,052247	0,58023	0,562818
FIN & Věk	127	-0,024126	-0,26982	0,787744
VLC & Věk	127	-0,196839	-2,24465	0,026549
MAN & Věk	115	-0,332586	-3,74884	0,000282
DET & Věk	84	-0,195510	-1,80526	0,074705
VLO & Věk	126	-0,178898	-2,02478	0,045037
SEX & Věk	127	-0,267912	-3,10900	0,002325
PZP & Věk	127	-0,148461	-1,67844	0,095759
BYD & Věk	127	0,008149	0,09111	0,927550
DŽSSUM & Věk	127	-0,182675	-2,07732	0,039819

Pozn.: ChD vynechány párově. Označené korelace jsou významné na hl. $p < 0,05$

Stejnou proceduru jsme uplatnili při posuzování těsnosti vztahu mezi životní spokojeností zjišťovanou Dotazníkem životní spokojenosti a hodnocením prestiže učitelského povolání hodnocenou Škálou prestiže povolání. Při $n = 135$ (oba výsledky byly získány od 135 osob) je hodnota Spearmanova koeficientu $\rho = 0,22$, p -hodnota = $0,003$. Přinášíme statistický důkaz pro tvrzení, že mezi životní spokojeností učitele a jeho hodnocením prestiže učitelského povolání je těsný lineární vztah, tzn. vysokému stupni životní spokojenosti odpovídá vysoké hodnocení prestiže učitelského povolání a naopak. Výsledek je významný na 1% hladině statistické významnosti.

Tabulka 13: Vztah mezi hodnocením životní spokojenosti a prestiže povolání

Dvojice proměnných	Počet platných	Spearman R	t(N-2)	Úroveň p
ZDR & Prestiž	135	0,145333	1,694051	0,092596
PAZ & Prestiž	133	0,228211	2,682787	0,008242
FIN & Prestiž	135	0,206532	2,434334	0,016246
VLC & Prestiž	135	0,077004	0,890694	0,374702
MAN & Prestiž	122	0,052123	0,571756	0,568557
DET & Prestiž	86	0,267004	2,539317	0,012950
VLO & Prestiž	134	0,227292	2,681570	0,008264
SEX & Prestiž	135	0,112754	1,308688	0,192897
PZP & Prestiž	135	0,151785	1,770986	0,078854
BYD & Prestiž	135	0,094526	1,095027	0,275484
DŽSSUM & Prestiž	135	0,221739	2,622498	0,009747

Pozn.: ChD vynechány párově. Označené korelace jsou významné na hl. p < 0,05

Je věcí další diskuse a ověřování, který z těchto znaků lze označit za příčinu a který za následek, nebo zda se v příčinném pozadí nevyskytuje nějaké třetí, v tomto našem výzkumu neuvažovaná proměnná nebo trs takových proměnných.

Predikce životní spokojenosti na základě sociodemografických charakteristik

Pokusili jsme se o predikci životní spokojenosti jakožto závisle proměnné z řady nezávislých proměnných. Pomocí logistické regrese jsme zkoumali, zda

- pohlaví,
- věk,
- velikost sídla,
- vzdělání a povolání otce a matky,
- typ vystudované vysoké školy,
- délka praxe,
- hodnocení prestiže učitelského povolání

mohou mít vliv na míru životní spokojenosti. Z výsledku, který poskytuje regresní model, vyplývá, že na hladině významnosti 0,05 se neuplatní žádná ze zvolených nezávislých proměnných. Na hladině významnosti 0,1 má vliv vzdělání matky (čím vyšší vzdělání, tím vyšší životní spokojenost respondenta) a velikost sídla (respondenti z větších sídel vykazují vesměs vyšší životní spokojenost). Variabilita životní spokojenosti je zvoleným regresním modelem vysvětlena pouze z 8 % (viz upravené R²).

Tabulka 14: Výsledky regrese se závislou proměnnou DZSSUM

N = 120	R = 0,39683804 R ² = 0,15748043 Upravené R ² = 0,08018506 F(10,109) = 2,0374 p < 0,03606 Směrodatná chyba odhadu: 32,467					
	Beta	Sm. chyba beta	B	Sm. chyba B	t(109)	Úroveň p
Abs. člen			138,0218	41,07450	3,36028	0,001074
Pohlaví	0,139305	0,091634	15,6538	10,29696	1,52024	0,131347
Věk	-0,217574	0,210555	-0,6576	0,63637	-1,03333	0,303736
Sídlo	0,180477	0,093838	13,3855	6,95968	1,92329	0,057052
Otec	0,003842	0,110153	0,1734	4,96992	0,03488	0,972238
Matka	0,263386	0,133874	11,6365	5,91460	1,96742	0,051676
Otec – povolání	-0,058817	0,104966	-6,2723	11,19369	-0,56034	0,576397
Matka – povolání	0,183573	0,125989	14,3341	9,83773	1,45706	0,147976
Typ vysoké školy	0,134046	0,094445	11,2606	7,93387	1,41930	0,158665
Délka praxe	0,218511	0,208510	5,5474	5,29350	1,04796	0,296973
Prestiž	0,120426	0,090853	0,8410	0,63450	1,32550	0,187776

Závěr

Předložené výsledky jsou východiskem pro detailnější analýzy vztahu životní spokojenosti učitelů k jiným proměnným. Ve svém důsledku nás vedou k úvahám o předpokladech pro úspěšný výkon učitelské profese.

Literatura

ŘEHULKA, E.; ŘEHULKOVÁ, O. Problematika tělesné a psychické zátěže při výkonu učitelského povolání. In ŘEHULKA, E.; ŘEHULKOVÁ, O. (eds.). *Učitelé a zdraví 1*. Brno: Masarykova univerzita, 1999.

ŘEHULKA, E.; ŘEHULKOVÁ, O. Učitelé a kvalita života. In ŘEHULKA, E.; ŘEHULKOVÁ, O. (eds.) *Učitelé a zdraví 5*. Brno: Masarykova univerzita, 2003.

POULÍK, K. Některé psychologické faktory pracovní spokojenosti učitelů. In ŘEHULKA, E.; ŘEHULKOVÁ, O. (eds.) *Učitelé a zdraví 4*. Brno: Masarykova univerzita 2002.

FAHRENBERG, J.; MYSTEK, M.; SCHUMACHER, J.; BRÄHLER, E. *Dotazník životní spokojenosti*. Překlad a úprava K. Rodná a T. Rodný. Praha: Testcentrum, 2001.

HOLEČEK, V.; JIŘINCOVÁ, B.; MIŇHOVÁ, J. Faktory ohrožení osobnosti učitele. In ŘEHULKA, E.; ŘEHULKOVÁ, O. (eds.) *Učitelé a zdraví 3*. Brno, 2001.

HAMPLOVÁ, D. Životní spokojenost: rodina, práce a další faktory. *Sociologické studie* 2004, č. 6. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2004.

Kontakt na autory:

PaedDr. Marta RYBIČKOVÁ

Centrum jazykového vzdělávání MU

Žerotínovo nám. 9

601 77 Brno

tel. 549497520

e-mail: rybickova@rect.muni.cz